

EVLIYA ÇELEBİ NASIL SELAMLAŞIRDI?

Yavuz Kartallıoğlu

- Bir arada yaşamının gereği olarak insanlar, içinde buldukları an ve duruma göre “kalıp sözler, ilişki sözleri, söz eylemler, konuşma aktı ve söz edimi” gibi terimlerle ifade edilen çeşitli kalıp ifadeleri iletişimde yaygın olarak kullanırlar. Dilsel davranış modelleri (Selçuk, 2005: 1) olarak da adlandırılan kalıplaşmış ifadeler, sözlü ve yazılı iletişimde konuşanlar / yazanlar ve dinleyenler / okuyanlar için, söz varlığının kullanımı kolay ve cazip dil birimleridir (Gökdayı, 2008: 90). Aksan, bu sözleri bir kimse ile karşılaştığında, birisini selamlarken, bir kimseden yardım veya iyilik görüldüğünde, bir şey rica edildiğinde, hasta olduğunu öğrendiğimiz bir kimseye söylenen sözler (Aksan 1997:159); Erol ise yemek yerken veya yemekten sonra, doğum, ölüm, okula başlama anında, bir iyilik görüldüğünde teşekkür etmek için, evlenen, çocuk sahibi olan ve yeni bir işe giren kişileri tebrik etmek için söylenen sözler olarak açıklamıştır (Erol, 2007: V, 1).

Kalıp ifadeler sadece günümüz Türkçesine has dil birlikleri değildir. Bu ifadeler, dil tarihinin en eski dönemlerinden beri insanların başvurdukları ve zaman zaman da yazıya yansıtılmış olan ifadelerdir. Uygurlardan kalan mektuplarda o dönemde insanların birbirlerini *esen* kelimesini kullanarak selamladıkları, yani *esengüleştikleri* görülmektedir (Tekin, 2004: 293). DLT’te de insanların *esenle-* fiili ile selamlaştıklarına dair bilgiler vardır. Birbirleri ile karşılaşan kişilerin “Esen mü sen?” dedikleri DLT’te kaydedilmiştir (Atalay, 1992: 77; Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 36). Kaşgarlı eserinin bir yerinde de “Ol manğa esenledi.” yani “O beni selamladı.” (Atalay, 1992: 308; Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 134) örneğini vermektedir.

Seyahatname adlı eseri yazan Evliya Çelebi, bilindiği gibi 17. yüzyılda yaşımiş Türk seyahat edebiyatının en önemli temsilcilerinden birisidir. Evliya Çelebi'nin eseri de kalıp sözler bakımından çeşitli verilere sahiptir. Evliya, işi gereği padişahlardan sultanlara, hanlardan sadrazamlara, paşalara, kethüdalardan ağalara, kadılardan imamlara ve dizdarlardan gulamlara kadar pek çok insanla muhatap olmuştur. Gerek Evliya Çelebi gerekse muhatapları karşılaştıkları anlarda çeşitli sözlerle selamlaşmışlar veya birbirlerini bazı kalıp ifadelerle karşılamışlardır. Evliya'nın eserine kaydettiği bu sözler, aynı zamanda Osmanlı konuşma dilinin de tarihî tanıkları niteliğindedir. Bu yazıda, Evliya ve muhataplarının birbirlerine söyledikleri selamlaşma ve karşılama ifadeleri incelenecektir. Daha önce kalıp ifadelerle ilgili yapılan çalışmalarda selamlaşma ifadelerine yer verilmiş, karşılama ifadeleri de genel olarak selamlaşma konusunun içinde incelenmiştir. Evliya'nın karşılama ile ilgili kayıtları o dönemde karşılama ifadelerinin günümüzden daha çeşitli olduğunu gösterir. Bu çeşitlilik de karşılama ifadelerinin selamlaşma ifadelerinden ayrı bir başlık altında incelenmesini gerektirir.

A. Selamlaşma İfadeleri:

İnsanlar arası ilişkilerin gelişmesinde selamlaşmanın özel bir yeri vardır. İletişim çoğu kez selamla başlar ve yine bir veda selamıyla sona erer. Bu sebeple selamlaşma iletişimin ön ve son sözü olarak değerlendirilebilir. Her dil ve kültürde o dil ve kültürü biçimlendiren değer yargılarının, gelenek ve göreneklerin belirlediği standartlaşmış selam şekilleri vardır. İnsanlar dilin sunduğu alternatif selam türlerinden kendilerince uygun gördükleri ve karşısındaki kişi ya da kişilerin de uygun göreceğini varsaydıkları birini veya birkaçını, iletişim zamanını, mekânını ve ortamını da dikkate alarak kullanırlar. İletişimin gerçekleştiği zaman dilimine bağlı olarak söylenen selam şekilleri olduğu gibi, günün her saatinde, zamandan bağımsız olarak kullanılabilen selam ifadeleri de vardır. Bu, hemen her dil ve kültür için geçerli bir durumdur (Selçuk 2005: 2).

Selamlaşma, Osmanlılar arasında bir âdet hâlini almıştı. Yolda bir tanıdığa rast gelindiğinde veya birinin yanına, bir meclise, bir topluluğa girildiği zaman el göğsün üzerine konulup “selamünaleyküm” yahut “merhaba” denirdi. Selam ve merhabayı alan kimse de karşılık olarak “ve aleyküm selam” yahut “merhaba” derdi. Osmanlıda selamlaşma birbirlerini tanımayan insanlar arasında da geçerli olan bir âdettir (Pakalın 1993: 151-152). Osmanlıda, selam kelimesinden yola çıkılarak *selama durmak*, *selam ağası*, *selam başı*, *selam almak*, *selam çavuşu*, *selamlamak*, *selamlaşmak*, *selamlık alayı*, *selam topu*, *selam vermek* ve *selam yazmak* gibi terimler ortaya çıkmıştır (Pakalın 1993: 151-155).

Selamlaşmanın Osmanlı zamanında belirli kuralları vardı; yolda birbirleri ile karşılaşanlar dost veya yaşıtlar selamı önce kimin vermesi gerektiğine bakılmazdı. Aralarında yaş farkı olanlar karşılaştığında ise selamı öncelikle büyük verirdi (Pakalın 1993: 152). Bu âdetin sadece yolda değil de padişahın, sadrazamın, hanların ve paşaların huzurunda da geçerli olduğu Evliya'nın kayıtlarında görülmektedir. Evliya, özellikle hanların, sultanların, kralların, paşa ve beylerin huzuruna vardığı ilk anda kendisi sözlü olarak selam vermez. Evliya'nın bu davranışı Osmanlı "teşrifat" usullerine uygun bir davranış şeklidir. Teşrifat kelimesi *şereflendirme*, *şeref verme*, *ziyarette bir yeri şerefli kılma*, *gitme*, *gelme*, *kudüm*, *vürud ve azimet* anlamlarına gelmektedir. Teşrifat usulleri, Osmanlı devlet anlayışındaki incelikleri yansıtan en güzel örneklerdendir (Alikılıç 2004: 26).

Hanlar, sultanlar, krallar, paşalar ve beyler Evliya'yı bir *karşılama* hitabı ile kabul ederler. Evliya, eserinde gittiği yerdeki kişilere selam verir, bu kişiler kendi seviyesinde olan veya onun samimi olduğu kişilerdir. Evliya Çelebi, bir yandan kendisinin veya diğer kişilerin -padişahın, sadrazamın- birbirlerini nasıl selamladıklarını ve karşıladıklarını anlatırken bir yandan da bu selamlaşma ve karşılama esnasında birbirlerine ne söyledikleri konusunda yaşadığı dönemi âdeta resmetmiştir. Bu yüzden Seyahatname'de Osmanlı teşrifatının kuralları çoğu zaman ayrıntıları ile yer alır.

A.1. Evliya'nın Söylediği Selam Sözleri:

Evliya, ev sahiplerine:

-Selamün aleyküm ev sahipleri (*Ev sahipleri*: -Safa geldin oğul.) (II/219).

Evliya, Er Dede'ye:

-Es-salamü aleyküm ya pir-i aziz! Ey Sultanım (II/227).

Hünkar Hocasının (Cinci Hoca) meclisine:

-Es-salamü aleyküm ey âşıkân. (*Hünkar Hocası*: - Ve aleyküm selam! Hamid Efendi Medresesinde Şeyh-zade hakirin şeriki karındaşım, canım.) (II/247).

Evliya Kara Haydaroğlu'ya:

-Es-salamü aleyküm beğim (*Kara Haydaroğlu*: - Bre hay can kurtaran Evliya Çelebi'm! Sen de hoş geldin ve safa geldin.) (II/254).

Nasreddin Hoca'ya:

-Es-salamü aleyküm ya ehle'l-kubur (*Nasreddin Hoca*: - Ve aleykümü's-salam ey can-ı hümmam!) (3/14).

Bir tekkeye girerken:

-Es-salamü aleyke ya ebü'l-fukara (III/207).

Bektaşilere:

-Es-selamü aleyke ya ehl-i şeriat ve ehl-i tarikat ve ehl-i hakikat ve ehl-i marifet (Bektaşiler: -Ve aleyküm'üs-selam ey aşık-ı billah!) (III/208).

Evliya, bir athıya:

-Es-selamü aleyküm (IX/11).

Evliya, bir türbeye girerken:

-Es-selamü aleyke ya Kelimallah, destur ya Kelimallah (IX/253).

Evliya, bir kaya dibinde:

-”Es-selamu aleyküm ya sultane'l-can”(X/462).

Evliya Çelebi, eserinin bir yerinde Sudan Sultanı'na selam verir, Sultan da bu selama karşılık verir. Bu selamın metnin genelinde özel bir yeri vardır çünkü Evliya tarafından üst makamdaki birisine söylenen tek selam ifadesidir:

Evliya:

-Es-selamu aleyküm, ya sultan-ı Sudan.

Sultan:

-Ve aleykümü's-selam, ya huddam-ı al-i Osman (X/458).

Evliya, yukarıdaki selam ifadelerinden farklı olarak şunları da söylemektedir:

Evliya, Haydar Kethüda'ya:

-Ya sabahü'l-hayr ey Haydar-ı Kerrar, durbin-efkar-ı dil-fikar (V/15).

A.2. Evliya'ya Söylenen Selam Sözlere:

Osmanlı dönemindeki selamlaşma usullerine istisna bir örnek olmak üzere Tebriz Hanı'nın Evliya'ya selam verdiği kaydedilmiştir. Evliya da Tebriz Hanı'nın kendisine selam verme sebebini şöyle açıklar: “... Tebriz hanının ayağına düşdükte han asla bakmadı ve hakir varırken han yerinden kalkup ‘Selamün aleyküm’ dedi. Zira kanun-ı kudema-yı Acem eyledir kim odalarında oturan hane sahibi gelen müsafire selam verir. Hakir dahi evvelden kanunların bilüp ‘Ve aleykümüsselam han-ı alışanım!’ dedim.” (IV/195)

Bir kethüda da Evliya'ya ve yanındakilere şöyle selam verir:

Halhali Haydar Kethüda:

-Es-selamü aleyk, beglerim ve sabahü'l-hayr Evliya'm (V/15).

Evliya'nın verdiği bilgilere göre o dönemde insanlar selam verirken “selamünaleyküm” ifadesinden daha çok “es-selamü/u aleyküm/aleyk” de-

mektedirler. Evliya, metnin bir yerinde “selamünaleyküm” der. Bir yerde ise Sarı Saltuk, Evliya’ya rüyasında “selamün aleyküm” der ve kaybolur. Evliya, Timani kabilesinin selamı olan *bata kele remfit* kelimelerinin altına “selamünaleyküm”; Dobruca ağzını anlatırken *selam ayıtdım* kelimelerinin altına “selamünaleyküm”; Arnavut dilini anlatırken *falemi müre* kelimelerinin altına “selamünaleyküm”; Kalmık dilini anlatırken *mendü tav* kelimelerinin altına “selam aleyküm” yazmıştır. Bir yerde Tebriz Hanı Evliya’yı “selamünaleyküm” sözü ile karşılar. “Selamünaleyküm” ifadesi metinde toplam yedi yerde geçer. O dönemde daha çok kullanılan selamlaşma ifadesi “es-selamü aleyküm” ifadesidir. Selam sözlerine karşılık verilen cevap da şöyledir:

-Ve aleykümü's-selam ey Hafız Evliya-yı seyyah-ı âlem (IV/93).

B. Karşılama İfadeleri:

Günümüzde olduğu gibi Osmanlı döneminde de karşılamanın ve karşılama söylenen sözlerin belirli kuralları vardı. Karşılama usulü ve söylenen sözler karşılayan ve karşılanan kişilere göre değişir. Evliya'nın verdiği bilgilere göre Yıldırım Han, savaştan sonra Timur'un huzuruna gelince “Timur ayağ üzere kalkup tazim edip yanına oturdup “Safa geldin, felek hâlidir, böyle olur, gam yeme” demiştir (II, 26).

Osmanlı teşrifatına göre bir devlet yöneticisinin huzuruna varan kişi selam vermez, âdete göre hareket ederek yerini alır; makam sahibi, geleni bir karşılama hitabı ile kabul eder. Evliya da bu teşrifat usullerini iyi bildiği için kendisinden daha üst makamdaki kişilerin huzuruna vardığında selam vermez, huzuruna vardığı kişi yakınlık derecesine göre ona bazı sözler söyler. Evliya, baba evine ve bir makama gittiğinde orada neler yaşandığını şöyle nakleder:

Bursa dönüşü baba evine gittiğinde “peder ü maderlerin dest-i şeriflerin bus edüp huzurlarında el bağlayup karar eder” ve babası ona “Safa geldin Bursa seyyahı, safa geldin” der (II, 36). Bir müddet konuştuktan sonra babası Evliya'nın elinden tutar, o da ancak “*ber-zanu oturup*” (II, 36) babasını dinlemeye başlar.

Evliya, bir gün Varvar Ali Paşa ile görüşmek ister. O, “kanun üzere ibtida kethüdasına varup” görüşme isteğini bildirir. Paşa Kethüdası onu paşanın otağına götürür. Evliya, o andaki selamlama şeklini ve Paşa'nın kendisini karşılamasını şöyle anlatır: Hakir içeri girüp paşaya yakın vardıkda tirkeş ve kılıcım taşlayup seke seke huzuruna varup zemin bus edüp mektub-ı muhabbet-üslubları destine verüp “Defterdarzade Mehemmed Paşa oğlunuz, huzur-ı izzetinize selamlar edüp bu mektubu gönderdi”, dedikde

“Safa geldin yiğit, hoş geldin” dedikte yine damen bus edüp “otur” dediler (II/226).

Evliya, İpşir Paşa'nın huzuruna çıkarken de “seke seke” gider ve “zemin-bus” eder (II/232).

Evliya, Konya'yı anlatırken “bizim aşiretimizden” dediği Kara Abaza Hasan Paşa'nın yerinden kalkıp kendisini bağrına bastığını anlatır. Evliya ve Kara Abaza Hasan Paşa birlikte İpşir Paşa'nın huzuruna varınca Evliya “seğirderek dest-i şerifin bus eder” (III/272).

Melek Ahmed Paşa'nın huzuruna iki ulak şöyle girerler: İki ulak sadağı ve savatı ve belinde kılıcıyla Paşa huzuruna gelüp kalpakların taşlayup, ya'ni yere bırağup dest bus edüp ... (V/28)

Evliya, padişahın huzuruna çıkışını şöyle anlatır: *Huzur-ı padişaha vardık-da zemin bus edüp derviş-i dil-rişane ve abdalane bu beyti terennüm etdim...* (V/279)

Osmanlı protokol yani teşrifat kurallarını çok iyi bilen Evliya, padişahın, hanların, sultanların ve paşaların huzurunda nasıl davranılması gerektiğini bilir ve onların huzuruna varınca usulünce davranır; bu davranışta da sözlü selam vermek yoktur.¹

Evliya'ya Söylenen Karşılama Sözlere:

Tebriz Hanı, Kelb Ali Han, Harir Sultanı, Rumiyye Hanı, Kırım Hanı ve Erdel Kralı Evliya'yı çok sıcak ifadelerle karşırlar. Kelb Ali Han Evliya'yı *kardeşi*, Harir Sultanı *amcasının oğlu*, Kırım Hanı *yoldaşi* gibi görür; Erdel Kralı ise Evliya ile olan dostluklarını hitabında dile getirir:

1 Evliya'nın verdiği bilgilere göre Melek Ahmed Paşa padişahın huzuruna varırken diğer kişilerden farklı olarak zemin öpmeyip sözle selam verir. Evliya bunu şöyle anlatır: ... *paşa zemin-bus etmek mu'tadı olmadığından es-selamu aleyk padişahım! deyü du'a vü sena ederek... Padişah ona sadaret-i uzmayı verince üç kerre pertab edüp dest ber-zemin edüp eydür* (3/268). Başka bir yerde Melek Ahmed Paşa'nın şöyle hareket ettiği kaydedilmiştir: *Heman bizim paşa seğirderek huzur-ı padişaha varup zemin-bus etmeden “Es-selamu aleyk padişahım!” deyüp du'a ederek padişahın damenin bus etdi* (II/281).

Evliya, Melek Ahmed Paşa'nın padişahın huzuruna çıkışını birak farklı yerde daha anlatır: *Çemen-soffa nam mahalde sa'adettü padişah huzuruna Melek Ahmed Paşa varup mu'tad-ı kadimesi üzre, “Es-selamu aleyküm padişahım” deyüp zemin bus etmeyüp dest-i padişahiyi bus edüp niçe hayr du'alar edüp kamil iki sa'at Melek Paşa ile sa'adettü padişah musahabet edüp ekseriyya kelimatları diyar-ı Acem ve serhadd-i Van müşaveresi idi. Ba'de'l-musahabe sa'adettü padişah, efendimize “Hoş geldin” deyü bir semmur hil'at-i fahire ve bir kise altun mümessek-i nadire ihsan edüp ...* (V/43).

Ol gün efendimiz Melek Ahmed Paşa'yı sa'adettü padişah Hasbağe'de Çemen-soffa nam mahalle da'vet edüp efendimiz huzur-ı padişahiye vardıkda selam verüp, padişah-ı cemaşmet “Aleyke” alup ... (V/43).

“*Tebriz Han’ı:*

-‘Hoş gelmişsin, safa gelüp yüz basa gelmişsin, hayr-mukaddem ömrümün varı, didemün nuru’ (II/123).

-Heman sen hoş gelmişsen, sen safa gelmişsen. Yüz basa gelüp hoş kademle gelmişsen” (IV/195).

Kelb Ali Han:

-Ey birader-i can-beraber-i ma (II/130).

Revan Hanı (?) Evliya ve yanındakilere:

“Hayr-mukaddem, hoş kadem getirdiniz” (II/147-151).

Harir Sultanı:

-Bre emmim oğlu canım, bre hoş geldin (IV/177).

Rumiyye Hanı:

-Safa gelmişsiz ve hoş gelüp yüz basa gelmişsiz (IV/177).

-Evliya akam, sen hoş gelmişsen, sen safa gelmişsen ve sen bözörlü ve bir buyuruk kuhsan (IV/178).

Kırım Hanı Mehemed Geray Han:

-Hoş geldin Kazakdaşım, yoldaşım, karındaşım, Evliya’m (V/84).

-Bre Kazakdaş yoldaşım Evliya’m, sen hoş geldin (VII/190).

-Evliya Kazakdaş yoldaşım, safa geldin (VII/263).

Erdel Kralı:

-Hay Evliya Çelebi, hoş geldin.

-Hoş geldin, yüzüm basa geldin. Benim eski dostum (VII/164).

Evliya’nın verdiği bilgilere göre gittiği ülkelerde hanlar, sultanlar ve kralar onu şu karşılama sözleri karşılarlar:

Hoş gelmişsin, safa gelüp yüz basa gelmişsin.

Heman hoş gelmişsen, safa gelmişsen. Yüz basa gelüp hoş kademle gelmişsen.

Hayr-makaddem, hoş kadem getirdiniz.

Bre hoş geldin!

Hoş geldin.

Safa geldin.

Hoş geldin, yüzüm basa geldin.

Tıpkı hanlar gibi paşalar da Evliya’yı sıcak sözlerle karşılarlar ve onu sahiplenirler. Varvar Ali Paşa onu *yigıt*, Köprülü Mehmed Paşa *hafız*, Baki

Paşa *Çelebi*, Kara Naib Bey *kardeşi*, Melek Ahmed Paşa *kadim dostu ve canı* olarak görür. Çoğu paşa, onu *Evliya'm* diye karşılar.

Varvar Ali Paşa:

-Safa geldin yiğit, hoş geldin (II/233).

Köprülü Mehmed Paşa:

-Hay Hafız Evliya oğlum! Hoş geldin (II/237).

Baki Paşa:

-Safa geldin Evliya Çelebi.

-Evliya'm! Yol zahmetleri, hoş geldin (III/54).

İpşir Paşa:

-Evliya hoş geldin (III/283).

-Hafız Evliya'm, hoş geldin (III/294).

Murteza Paşa:

-Evliya'm hoş geldin ve safa geldin (IV/233).

Kara Mustafa Paşa:

-Evliya'm hoş geldin ve safa geldin (IV/238).

Mehemmed Paşa:

-Hay Evliya'm, hoş geldin, dahi sağ mısın? (V/45)

Ali Paşa:

-Hay Evliya'm, hoş geldin ve safa geldin (V/213).

Melek Ahmed Paşa:

-Hay Evliya-yı yar-ı gar-ı kadimim, hoş geldin ve sefa geldin.

-Evliya'm, gazan mübarek ola (V/236).

-Bre Evliya'm, bre benim canım, seyyah-ı âlemim. Sen safa geldin ve hoş geldin (VI/68).

Kprl Mehmed Paşa:

-Evliya hoş geldin (V/286).

Kprlzade Fazıl Ahmed Paşa, Evliya'ya:

-Bre safa geldin, Evliya (VIII/345).

Yano Beğ:

-Bre âdem hoş geldin (V/32).

Melek Ahmed Paşa:

-Bre Evliya'm, bre benim canım, seyyah-ı âlemim. Sen safa geldin ve hoş geldin (VI/68).

İbrahim Paşa:

-Hay canım Evliya efendim, safa geldin, hoş geldin (VI/100).

Ali Paşa:

-Bre Evliya'm hoş geldin, nereden bu geliş? (VI/202)

Sadrizam, Evliya Çelebi ve yanındakilere:

-Safa geldiniz ve hoş geldiniz, Alman vilayeti gazileri (VII/9).

Sadrizam:

-Bre Evliya hoş geldin (VII/35).

Elçi Mehemed Paşa:

-Bre Evliya Çelebi bre hoş geldin (VII/74).

Elçi Mehemed Paşa:

-Safa geldin Evliya'm, Mustafa Efendi'yi bulabildin mi? (VII/77)

Ak Mehemed Paşa:

-Bre Evliya'm, sen hoş geldin ve safa geldin. Bre canım Evliya'm, ne yeller esüp sen nereden bu Azak'a geldin (VII/338).

Kaimmakam Mustafa Paşa:

-Hay Evliya'm safa geldin (VIII/27).

Kara Na'ib Bey:

-Hoş geldiniz.

-(Evliya, el öpmek isteyince) Estağfirullah canım karındaşımız (X/487).

Paşalar Evliya'yı şu karşılama ifadeleri ile karşılarlar:

Safa geldin, hoş geldin.

Hoş geldin.

Safa geldin.

Safa geldin ve hoş geldin.

Bre safa geldin, Evliya.

Kale ağaları, dizdarlar, gümrük eminleri, askerler ve halktan insanlar da Evliya'yı sahiplenerek karşılarlar. Hitap şekli, Evliya ile olan samimiyet derecesine göre değişmektedir.

Kale ağası:

-Hey kurban, tu hayr-mukaddem, yüz basa, göz basa gelüp safa geldünüz (II/116).

Ev sahipleri:

-Safa geldin oğul (II/219).

Kadı Nesimi Efendi:

-Evliya Efendi, birader-i can-beraberim (II/239).

Kara Haydaroğlu:

-Bre hay can kurtaran Evliya elebi'm! Sen de hoş geldin ve safa geldin (II/254).

Gümrük Emini Hasan Ağa:

-Bre Evliya'm hoş geldin (III/295).

omar Bölükbaşı:

-Hay kapu yoldaşım ve karındaşım canım (IV/164).

Dizdar Ali Beşe:

-Bre canım Evliya Efendi, hoş geldin ve bre canım Mentеш Bölükbaşı safa geldin (V/23).

Cengaverler:

-Bre Evliya elebi, bre Evliya Beşe, bre hoş geldin (V/110).

Mutarraş şahbaz kefere (Yano):

-Bre âdem, hoş geldin (V/304).

Hazinedar:

-Evliya Efendim, safa geldin ve hoş geldin (V/321).

Bir pîr-i fani:

-Ey oğul! şehrimiz Toyran'a hoş geldin (VIII/48).

Samudi Ali Dede:

-Safa geldin Evliya'm, kadem rencide kıldın (VIII/199).

(Bazı) insanlar:

-Bre safa geldin Evliya elebi, bre hoş geldin Evliya Efendi (VIII/274).

Bir köydeki yaşlılar, Evliya ve yanındakilere:

-Sultanım safa geldiniz, yediniz, içtiniz (IX/138).

Köy halkı Evliya ve yanındakilere:

-Bre hoş geldiniz. Çok âdemleriniz helak oldu mu, nice halas oldunuz? (IX/150)

Yaşlı kadın:

-Siz safa geldiniz (IX/163).

Koca herif Boşnak lehçesi ile:

-Ya sen safa celdun. Ya sağ misun? Ya sen bu dağlarda nişlersin? (X/148)

Evliya, bir meclise selam verir; oradakiler:

- Ve aleykümü's-selam ey Hafız Evliya-yı seyyah-ı âlem, dediler (IV/93).

Kale ağaları, dizdarlar, gümrük eminleri, askerler ve bazı insanlar Evliya'yı şu karşılama ifadeleri ile karşılarlar:

Hey kurban, tu hayr-mukaddem, yüz basa, göz basa gelüp safa geldünüz.

Safa geldin.

Hoş geldin ve safa geldin.

Hoş geldin.

Safa geldin, kadem rencide kıldın.

Ya sen safa celdun.

Evliya'ya söylenen karşılama sözlerinde iki çeşit kalıp vardır. Bunlardan birincisi hitap ifadesinin başta bulunduğu kalıp, diğeri ise karşılama ifadelerinin başta bulunduğu kalıptır.

I. Hitap ifadesinin başta bulunduğu kalıplar:

- Bre âdem hoş geldin.
- Bre canım Evliya Efendi, hoş geldin.
- Bre emmim oğlu canım, bre hoş geldin!
- Bre Evliya Çelebi bre hoş geldin.
- Bre Evliya hoş geldin.
- Bre Evliya'm, bre benim canım, seyyah-ı âlemim. Sen safa geldin ve hoş geldin.
- Bre Evliya'm, sen hoş geldin ve safa geldin.
- Bre hay can kurtaran Evliya Çelebi'm! Sen de hoş geldin ve safa geldin.
- Bre safa geldin, Evliya.
- Evliya akam, sen hoş gelmişsen, sen safa gelmişsen ve sen bözörlü ve bir buyuruk kuhsan...
- Evliya efendim, safa geldin ve hoş geldin.
- Evliya hoş geldin.
- Evliya'm hoş geldin ve safa geldin.
- Evliya Kazakdaş yoldaşım, safa geldin.
- Evliya'm! Yol zahmetleri, hoş geldin.
- Ey oğul! Şehrimiz Toyran'a hoş geldin.
- Hay canım Evliya efendim, safa geldin, hoş geldin.
- Hay Evliya Çelebi, hoş geldin.
- Hay Hafız Evliya oğlum! Hoş geldin.

- Hafız Evliya'm, hoş geldin.
- Hay Evliya'm, hoş geldin, dahi sağ mısın?
- Hay Evliya'm, hoş geldin ve safa geldin.
- Hay Evliya-yı yar-ı gar-ı kadimim, hoş geldin ve sefa geldin.

II. Karşılama ifadesinin başta bulunduğu kalıplar:

- “Hoş gelmişsin, safa gelüp yüz basa gelmişsin, hayr-makaddem ömrümün varı, didemün nuri”.
- Heman sen hoş gelmişsen, sen safa gelmişsen. Yüz basa gelüp hoş kademle gelmişsen.
- Safa gelmişsiz ve hoş gelüp yüz basa gelmişsiz!
- Hoş geldin Kazakdaşım, yoldaşım, karındaşım, Evliya'm.
- Hoş geldin, yüzüm basa geldin. Benim eski dostum.
- Safa geldin yiğit, hoş geldin.
- Safa geldin Evliya Çelebi.
- Bre safa geldin, Evliya.
- Safa geldiniz ve hoş geldiniz, Alman vilayeti gazileri.
- Safa geldin Evliya'm, Mustafa Efendi'yi bulabildin mi?
- Safa geldin oğul.
- Safa geldin Evliya'm, kadem rencide kıldın.
- Bre safa geldin Evliya Çelebi, bre hoş geldin Evliya Efendi.
- Bre hoş geldiniz. Çok âdemleriniz helak oldu mu, nice halas oldunuz?
- Siz safa geldiniz.
- Ya sen safa celdun. Ya sağ misun? Ya sen bu dağlarda nişlersin?

Evliya'nın kaydettiği karşılama ifadelerinde dikkat çeken bir nokta da onu karşılayanların Evliya'yı sahiplenmesi, ona teklik birinci şahıs iyelik ekini kullanarak seslenmeleridir. Örnek olarak *Harir Sultanı*, “Bre emmim oğlu canım”, *Rumiyye Hanı* “Evliya akam”, *Kırım Hanı Mehemed Geray Han* “Kazakdaşım, yoldaşım, karındaşım, Evliya'm”, *Erdel kralı* “Benim eski dostum”, *Köprülü Mehmed Paşa* “Evliya oğlum”, *Baki Paşa* “Evliya'm”, *İpşir Paşa* “Hafız Evliya'm”, *Melek Ahmed Paşa* “Evliya-yı yar-ı gar-ı kadimim”, *Kara Haydaroğlu* “Bre hay can kurtaran Evliya Çelebi'm” şeklinde Evliya'ya seslenirler ve onu kendilerine çok yakın görürler.

Sonuç

1. Evliya Çelebi, çoğunlukla “es-selamü aleyküm/aleyk” diyerek selam verir. Bu da 17. yüzyılda Osmanlılar arasında kullanılan selamlaşma ifadesinin genel olarak “es-selamü aleyküm/aleyk” şeklinde olduğunu gösterir. O dönemde “selamünaleyküm” ifadesi de kullanılmakla beraber yaygın değildir. “Merhaba” kelimesi ise metinde ya şahıs adı olarak veya birkaç genel ifadenin içinde geçer; Evliya “merhaba” demez.

2. Günümüzde kalıp ifadeler üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında “karşılama” ifadeleri “selamlaş” başlığı altında incelendiği görülür fakat Evliya Çelebi’nin kayıtları 17. yüzyılda “karşılama” ifadelerinin günümüzden daha çeşitli olduğunu ve bunların mutlaka ayrı bir başlık altında incelenmesi gerektiğini ortaya koyar. Evliya Çelebi’yi Tebriz Hanı Harir Sultanı, Rumıyye Hanı, Kırım Hanı ve Erdel Kralı günümüz standart dilinde kullanılmayan karşılama kalıpları ile karşılarlar:

-“Hoş gelmişsin, safa gelüp yüz basa gelmişsin, hayr-makaddem ömrümün varı, didemün nuri”.

-Heman sen hoş gelmişsen, sen safa gelmişsen. Yüz basa gelüp hoş kademle gelmişsen.

-“Hayr-makaddem, hoş kadem getirdiniz”.

-Safa gelmişsiz ve hoş gelüp yüz basa gelmişsiz!

-Hoş geldin Kazakdaşım, yoldaşım, karındaşım, Evliya’m.

-Hay Evliya Çelebi, hoş geldin.

-Hoş geldin, yüzüm basa geldin. Benim eski dostum.

Evliya’yı karşılayan paşaların söylediği karşılama sözleri günümüz standart dilindeki ifadelerle benzerlik gösterir:

-Safa geldin yiğit, hoş geldin.

-Hay Hafız Evliya oğlum! Hoş geldin.

-Safa geldin Evliya Çelebi.

-Evliya’m hoş geldin ve safa geldin.

-Hay Evliya-yı yar-ı gar-ı kadimim, hoş geldin ve sefa geldin.

-Bre safa geldin, Evliya.

-Hay canım Evliya efendim, safa geldin, hoş geldin.

3. Evliya’yı karşılayan kişiler ona teklik birinci şahıs iyelik ekini kullanarak hitap ederler. Bu seslenme şekli de Evliya’nın döneminde sevilen ve önemsenen bir şahsiyet olduğunu gösterir.

4. Evliya Çelebi'nin eseri Osmanlı teŖrifat usulleri bakımından mutlaka incelenmesi gereken bir eserdir.

Kaynaklar

- Aksan, Doğan, *Türkçenin Gücü*, Bilgi Yayınevi, 1997.
- Alikılıç, Dünder, *İmparatorluk Seremonisi, Osmanlı'da Devlet Protokolü ve Törenler*, tarih düşünce kitapları, İstanbul 2004.
- Atalay, Besim, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi*, 4 cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992.
- Erol, Çiğdem, "Türkiye Türkçesinde Kalıp Sözlere", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007.
- Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, II. Kitap, Hazırlayanlar: Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998.
- Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, III. Kitap, Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.
- Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, IV. Kitap, Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000.
- Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, V. Kitap, Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İbrahim Sezgin Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.
- Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VI. Kitap, Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.
- Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VII. Kitap, Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.
- Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.
- Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, IX. Kitap, Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.
- Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, X. Kitap, Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.
- Gökdayı, Hürriyet, "Türkçede Kalıp Sözlere", *bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S 44, Kış 2008, s. 89-110.
- Pakalın, İsmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3 Cilt, MEB, İstanbul 1993.
- Selçuk, Ayhan, "Kültürlerarası İletişim Açısından Gündelik İletişim Davranışları", *SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S 13, 2005, s. 1-17.
- Tekin, Talat, *İpek Yolundan Bin Yıllık Türkçe Mektuplar, Makaleler II*, (Yayıma Hazırlayanlar: Emine Tılmaz - Nurettin Demir), Öncü Kitap, Ankara 2004, s. 289-299.